

Н. В. Гудима

Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка

ПЕДАГОГІЧНІ ПОГЛЯДИ ІВАНА ОГІЄНКА В КОНТЕКСТІ НАЦІОНАЛЬНОГО РІДНОМОВНОГО ВИХОВАННЯ ДІТЕЙ МОЛОДШОГО ШКІЛЬНОГО ВІКУ

У статті проаналізовано реалізацію родинного, шкільного та позашкільного рідномовного виховання дітей молодшого шкільного віку відповідно до поглядів видатного українського мислителя Івана Огієнка на початку ХХ ст. Виокремлено чіткі вказівки й поради щодо навчання дітей рідної мови як найвищої соціально-духовної та соціально-культурної цінності.

Ключові слова: Іван Огієнко, національне рідномовне виховання, школа, родина, позашкільна освіта, рідна мова, навчання.

Визначальним чинником концепції мовної освіти І. Огієнка є оволодіння кожним громадянином соборною літературною мовою, яка є, за його висловом, найціннішим і найважливішим знаряддям духовної культури, «найміцнішим цементом єдності нації», а тому всі народи України повинні оточити її «найпильнішою опікою», бо тільки соборна літературна мова об'єднує етнографічний народ і перетворює його у свідому націю.

І. Огієнко закликав український народ виробити певну «реальну мовну практику», щоб захистити найвищу цінність народу – рідну літературну мову від найменшої шкоди і затримки в її розвитку. І, відтак, визначає сутність рідномовної політики держави як «збір державних і приватних практик, найкращого розвою рідної і літературної мови, потрібних для більш швидкого духовного поступу народу та його культури». Вчений обґрунтовує необхідність такої рідномовної політики тим, що рідна мова – це найголовніша цінність, на якій духовно зростає й цвіте нація, яку «конче мусить знати кожний інтелігент, якщо бажає бути свідомим членом своєї нації, якщо бажає своєму народові стати сильною нацією». І. Огієнко, по суті, започатковує нову наукову галузь – науку про рідномовні обов'язки. За глибоким переконанням ученого, знання рідномовних обов'язків підносить національну свідомість народу, а вона є найкращим ґрунтом для знання й розвитку соборної літературної мови.

Надзвичайно ретельно автор уклав найперші рідномовні обов'язки громадянина. З-поміж яких:

- заклики охороняти честь рідної мови;
- розмовляти у родині тільки рідною мовою;
- берегти своє особове ім'я й родове прізвище в повній національній формі;
- пильно навчатися своєї соборної літературної мови;
- знати й виконувати рідномовні обов'язки свого народу;
- підтримувати національні періодичні і неперіодичні видання тощо.

Рідномовна політика громадянина повинна будуватися на десяти найголовніших мовних заповідях. Через надзвичайну їх важливість наведемо їх у повному обсязі:

- мова – то серце народу: гине мова – гине народ;
- хто цурається рідної мови, той у саме серце ранить свій народ;
- літературна мова – то головний двигун розвитку духовної культури народу, то найміцніша основа її;

- уживання в літературі тільки говіркових мов сильно шкодить культурному об'єднанню нації;
- народ, що не створив собі соборної літературної мови, не може зватися свідомою нацією;
- для одного народу мусить бути тільки одна літературна мова й вимова, тільки один правопис;
- головний рідномовний обов'язок кожного свідомого громадянина – працювати для збільшення культури своєї літературної мови;
- стан літературної мови – то ступінь культурного розвитку народу;
- як про духовну зрілість окремої особи, так і про зрілість цілого народу судять найперше з культури його літературної мови; кожний свідомий громадянин мусить практично знати свою соборну літературну мову й вимову та свій соборний правопис, а також знати й виконувати рідномовні обов'язки свого народу [2, с.15].

Метою нашої розвідки є проаналізувати деякі аспекти національного рідномовного виховання дітей молодшого шкільного віку на сучасному етапі, зокрема реалізацію родинного, шкільного та позашкільного рідномовного виховання, а також виокремити чіткі вказівки й поради щодо навчання дітей рідної мови як найвищої соціально-духовної та соціально-культурної цінності.

І.І. Огієнко стверджував, що у школі весь навчально-виховний процес повинен будуватися так, щоб учень проймався українським патріотизмом, національною свідомістю і світоглядом. Найважливішим чинником виховання сучасних поколінь учених вважав виховання рідною мовою, що є джерелом національного духу, культури. Написав низку підручників для українських шкіл, зокрема «Рідна мова» (1917), «Рідне писання» (1918), «Українська грамати́ка» (1918), «Українські шкільні мотиви» (1921) та ін. Мова, за твердженням педагога, нерозривно пов'язана з народом та його історією: «Рідна мова – то найголовніший наріжний камінь існування народу як окремої нації: без окремої мови нема самостійного народу, бо рідна мова – то основа нашої історії, як душа цього народу».

І. Огієнко розробив систему принципів, на яких повинна базуватися лінгвістична освіта учнів. З-поміж них: науковість, історизм, свідомість, оптимальний ступінь складності, емоційність, паралельність у розвитку мовлення і мислення, виховне навчання, європеїзм, культуровідповідність, врахування регіонального, місцевого і родинного мовного середовища. Однак є очевидним, що всі вихідні положення, покладені педагогом в основу наукової розробки методики, постали з живого словесного спілкування народу, народної практики прилучення дітей та молоді до багатств літературної мови. Саме тому принцип народності є, на нашу думку, провідним принципом лінгводидактики Івана Огієнка [3; 4]. «Слово як породіння Духа, безсмертне, й немає сили на його знищення» [3, с.27], тим не менше вчений переконує всіх свідомих громадян досконало знати й виконувати свої обов'язки щодо рідної мови. Навчати й учнів розуміти ці обов'язки, на думку І. Огієнка, повинен учитель мови [4, с.27].

Просто і мудро визначив І. Огієнко рідномовні обов'язки вчителя. Виокремимо: досконале знання літературної мови, вимови та правопису; повсякденну мовленнєву практику винятково рідною мовою; працю для наукового вивчення своєї рідної мови; плекання в учнів любові, пошани та зацікавлення до рідної мови. Вчитель рідної мови повинен бути душею «Гуртка плекання рідної мови» у своїй школі, а також урядником «Свята рідної мови».

Досконале оволодіння педагогів нормами літературної мови, їх вміння майстерно користуватися засобами усного й писемного мовлення приводить

до формування в учнів відчуття її краси та неповторності, застосування ними лексичного багатства в різних сферах суспільного і громадського життя. Іван Огієнко запевняв, що показниками культури мовлення вчителя є правильна ви мова, наголос, чітка структура побудови речень.

Тому «громадянство мусить добре пам'ятати, що тільки рідна школа виховує національно сильні одиниці й морально міцні характери» [2, с.26], відтак, потрібно забезпечити: закладання рідномовних шкіл, навчання в школах соборною літературною мовою, зразковий добір книжок для шкільної бібліотеки, підручну бібліотеку кожної школи для вивчення рідної літературної мови з необхідними граматиками, словниками, довідковими книжками і мовними журналами. Народ, позбавлений рідних шкіл, зауважував учений, позбавлений тим найсильнішого двигуна свого духовного розвитку й засуджується на культурне і національне каліцтво.

Отже, Іван Огієнко наголосив на вагомості школи як центру національної освіти та виховання, установи, де має найефективніше розвиватися рідна мова. Згідно з цим, основними завданнями освітньо-виховного процесу у навчальних закладах України повинні бути: українізація усіх типів навчальних закладів; доступність і єдність навчання; створення системи підготовки національних педагогічних кадрів.

Вважаємо, що українська школа може знайти чіткі вказівки й поради щодо навчання дітей молодшого шкільного віку рідної мови як найвищої соціально-духовної та соціально-культурної цінності.

Завдання батьків учених вбачає у родинному вихованні дітей тільки рідною мовою, бо тільки вона принесе їм найбільше духовних цінностей, буде найміцнішим ґрунтом для духовного виховання сильного характеру. Вимоги до навчання і виховання дітей молодшого шкільного віку рідною мовою викладено автором у 14 («Батьки й рідна мова») та 15 («Мати й рідна мова») розділах. Як педагог, автор звертається до батьків, щоб вони пам'ятали, що найголовніший учитель рідної мови для своїх дітей є він сам зі своєю дружною сім'єю, що найціннішим ґрунтом для духовного виховання сильного характеру є рідна мова, якщо батьки прагнуть виховати для нації такі сильні характери, потрібно виховувати своїх дітей рідною мовою. Своєрідним наказом батькам звучать слова І. Огієнка: «пильнуйте всіма силами, щоб перша мова вашої дитини була справді матірня, – своя рідна. Не забувайте, що дитина вважатиме тільки ту мову за рідну, якою говоритиме перші п'ять років свого життя» [2, с.27].

Найсвятіший і найперший обов'язок кожної матері – навчати дітей своїх рідної мови й прищепити їм правдиву любов до неї [2, с.28]. Матір для Івана Івановича Огієнка є «найміцнішою твердиною збереження та плекання рідної мови», тому вона повинна мусить добре знати Науку про рідномовні обов'язки і виховувати дітей згідно з її приписами, вміти пояснити своїй дитині різницю між говірковою і літературною формами мови тощо. Серед обов'язків матері вчений виокремлює такі:

- кожна мати перші п'ять років життя дитини повинна розмовляти з нею не інакше, як тільки своєю рідною мовою;
- кожна свідомо мати мусить пам'ятати, що та мова, яку вона прищепить дитині із молоком своїх перс, зостанеться у неї на ціле життя за мову цілого світу;
- мати, що не навчить своєї дитини рідної мови й не прищепить їй правдивої любові до неї, є зрадниця своєї нації;
- дбайлива інтелігентна мати пояснить своїй дитині різницю між її мовою – літературною і говіркою; кожна свідомо мати подбає, щоб у неї в хаті на почесному місці висіла таблиця: «Шануйте рідну мову!» з десятьма рідномовними заповідями [2, с.28].

Отже, виокремлюємо низку порад, які, на нашу думку, допоможуть правильно організувати виховний процес у сучасних сім'ях: дотримуватися своїх рідних українських звичаїв, зокрема календарного циклу; спілкуватися з дітьми рідною мовою; «від колиски» співати їм українські пісні тощо.

Іван Огієнко вважав, що у вихованні дітей учителі та батьки повинні виступати як партнери, постійно доповнювати та підтримувати один одного.

Продовження родинного та шкільного рідномовного виховання повинно реалізуватися в позашкільній освіті, у якій вчений убачав «один із могутніх двигунів розвитку рідної мови» [2, с.33]. Позашкільна рідномовна освіта може провадитись у товариствах, позашкільних курсах для народу з літературної мови, в «Гуртках плекання рідної мови». Відтак, усі товариства позашкільної освіти мусять ширити й плекати у своїй діяльності головне рідномовне гасло «Для одного народу — одна літературна мова й вимова, один правопис». В обов'язки товариств позашкільної освіти вчений вносить видавництво та поширення книжок, ознайомлення народу з найголовнішими рідномовленськими обов'язками.

Отже, проаналізувавши актуальні проблеми концепції рідномовних обов'язків Івана Огієнка, наголосимо на найвагоміших і перспективніших із них: учитель рідномовної школи, якого б фаху він не був, повинен досконало знати й майстерно володіти літературною мовою; педагоги мають підтримувати постійний контакт з батьками своїх вихованців і поширювати серед них думку про важливість рідномовного виховання; у кожній рідномовній школі бажано організовувати «Гуртки плекання рідної мови» та залучати до них дітей з різною мовною підготовкою; вчителям різноматіних навчальних дисциплін варто демонструвати високу культуру спілкування, дотримуватися українського мовного етикету, привчати до цього школярів; учителям у практичній діяльності потрібно використовувати найцінніші видання українських авторів.

Список використаних джерел:

1. Ковтун (Бугайчук) О.І. Огієнко про рідномовні обов'язки та вивчення іноземних мов / О.І. Ковтун (Бугайчук) // Гуманітарна освіта в технічних вищих навчальних закладах : збірник наукових праць. — К., 2002. Вип. 2. — С. 142-151.
2. Огієнко І. Наука про рідномовні обов'язки / І. Огієнко. — Львів : Фенікс, 1995.
3. Огієнко І. Рідна мова в українській школі. Замітки з методики рідної мови / Іван Огієнко. — К. : Книгарня Є. Черепівського, 1918. — 32 с.
4. Шквир О.Л. Педагогічні погляди І. Огієнка в контексті національного виховання / О.Л. Шквир. — Житомир, 2001.

The article analyses the realization of junior pupils' family, school and afterschool native language education in accordance with the ideas of the prominent Ukrainian thinker Ivan Ohienko at the beginning of the XX century. The work gives the instructions and advice in teaching native language to children as the greatest social-spiritual and social-cultural value.

Key words: Ivan Ohienko, national native language education, school, family, afterschool education, native language / mother tongue, study.

Отримано: 11.02.2015 р.